

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2020, c. 6, s. 2: 765-796

Yakın Anımlı Lafızların Meâllerdeki Tercümelere (Necm-Kevkeb Örneği)
Translations of Homonym Words in Qur'ân Meanings (Najm-Kawkab Example)

Haşım ÖZDAŞ

Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
PhD. Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology
Van, Türkiye
hasimozdas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4621-435X

DOI: 10.47424/tasavvur.781555

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Ağustos / August 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Eylül / September 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Özdaş, Haşım. "Yakın Anımlı Lafızların Meâllerdeki Tercümelere (Necm-Kevkeb Örneği)". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020): 765-796.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.
CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Birçok dilbilimci, birden fazla lafzın aynı anlamda kullanılması şeklinde tarif edilen *müterâdif* lafızların mevcudiyetini dilin zenginliği olarak kabul ederken; diğer bazıları, buna karşı çıkmışlardır. Bu iki yaklaşıma karşın diğer bazıları ise *terâdüfün* az sayıda da olsa Arap dilinde var olduğunu ifade etmişlerdir. Bu hususla bağlantılı olarak *müterâdif* lafızların varlığını savunan bazı âlimler, bunun Kur'ân-ı Kerim'de de yer aldığını savunurken; *müterâdif* lafızların varlığına karşı çıkanlar ise bunun Kur'ân'da da yer almadığını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla *terâdüf* olgusunu kabul etmeyenlere göre tek bir anlamın birden çok lafızla ifade edilmesi, eş anlamlılık değil; yakın anlamlılık ile ilgilidir. Buna göre yakın anlamlı kelimelerin her birinin, diğerinde olmayan bir anlam farklılığı vardır. Bu çalışmada, âlimlerin müterâdif addedilen lafızlara karşı farklı yaklaşımlarına ve bu tür lafızların Kur'ân-ı Kerim'de yer alıp almadığı konusuna kısaca yer verildikten sonra *النَّجْم* (en-necm) lafzı ile yakın anlamlı olan *كَوْكَب* (kevkeb) lafzının aralarında bir fark yokmuş gibi tercüme edilmesi sorununa dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Necm, Kevkeb, Mütekârib, Müterâdif.

Abstract

Many linguists considered that presence of *homonym* words defined as more words than one have the same meaning is the richness of that language; on the other hand, some others opposed this. Despite these two opposite approaches, some others stated that there are homonym words in Arabic though few. In connection with this issue, some scholars, defending the presence of *homonym* words, stated that *homonym* words are present in Qur'ân as well, while the scholars opposing this view said that these types of words do not take place in Qur'ân. Therefore, according to the ones who do not accept the fact of *homonym*, they report that expressing a single meaning with more than a word is not synonymy but an issue of close meaning. According to this, each of the words with close meaning has in fact a different meaning. In this study, after briefly mentioning the different approaches of scholars to the *homonym* words and giving place the issue whether such words are present in Qur'ân,

the translation problem will be attracted attention as if there is no difference between the words النَّجْم (al-najm) and كَوْكَب (kawkab), which has close meaning.

Keywords: Exegesis, Najm, Kawkab, Close Meaning, Homonym

Giriş

“Takip etmek, bir şeyin peşinden gitmek” anlamındaki ردف (rdf)¹ sözcüğünden türeyen müterâdif lafızların varlığı meselesi, dil ve edebiyat âlimleri tarafından çokça tartışılmıştır. “Müfred lafızların aynı itibarla bir müsemmaya delalet etmesi”² şeklinde tanımlanan müterâdif lafızların varlığını savunanlara göre bu tür lafızların mevcudiyeti, Arap dilinin bir zenginliğidir.³ Bunun, dilin meziyeti değil, kusuru olduğunu düşünenlere göre ise müterâdif olarak bilinen lafızlar arasında anlam bakımından bazı farklar bulunmaktadır.⁴ Diğer bir ifadeyle terâdüf; lafızları farklı, anlamları aynı olmasını ifade eden dilsel bir olguyu karşılamaktadır. Müterâdif ise terâdüf olgusunu yüklenen kelimeleri ifade etmek için kullanılan bir sıfattır. Bunları, Türkçede eş anlamlılık ve eş anlamlı şeklinde karşılamak mümkündür. Buna mukabil tekârüb; lafızların farklı, anlamların yakın oluşunu ifade etmektedir. Mütekârib ise bu olgunun

¹ Ebû Hasan Ahmed İbn Fâris, “rdf”, *Mü’cemu mekâyîsi’l-lüğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn (Dârü’l-Fıkr, 1979), 2/503; Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, “rdf”, *Müfredâtu elfâzi’l-Şur’ân*, thk. Safvân ‘Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dârü’l-Kalem, 1423/2002), 349; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “rdf”, *Lisânü’l-‘Arab* (Kahire: Dârü’l-Maârif, ts.), 18/1625.

² Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl fi üsûli’l-fıkh*, thk. Taha Cabir Feyyâd el-Ulvânî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 1/253; Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *el-Müzhir fi ‘ulûmi’l-lüğati ve enva’ihâ*, thk. Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ Beg vd. (Sayda - Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1986), 1/402.

³ bk. Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenir Kutrub, *Kitâbü’l-ezdâd*, thk. Hanna Haddâd (Riyad: Dârü’l-‘Ulûm, 1984), 69; Ebû Bekir Muhammed b. Kasım İbnü’l-Enbârî, *Kitâbü’l-ezdâd*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim (Sayda - Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1987), 7-8; Ebû Hasan Ahmed İbn Fâris, *es-Şâhibî fi fıkhî’l-lüğati’l-‘Arabiyye ve mesâlihâ ve süneni’l-‘Arabi fi kelâmihâ*, thk. Ahmed Hasan Besc (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1418), 21-24; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/400.

⁴ Hasan b. Abdullah b. Sehl Ebû Hilâl el-‘Askerî, *el-Fürûkû’l-lüğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Dârü’l-‘İlm ve’s-Sekâfe, 1997), 22-25; Geniş bilgi için bk. Mehmet Kadri Demir, *Kur’an’da İsyân Yakınanlamlıları ve Nüansları* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2013), 6-16.

yüklendiği kelimeler için kullanılan bir sıfattır. Bunları, Türkçede yakın anlamlılık ve yakın anlamlı lafızlar şeklinde karşılamak mümkündür. Dolayısıyla anlam bakımından aralarında nüans olmayan lafızlar *müterâdif*; aralarında nüans bulunan lafızlar ise *mütekârib*dir.⁵

Herhangi bir metni bir dilden başka bir dile çevirmenin çeşitli zorlukları vardır. Kaynak dildeki bazı kelimeler arasında var olan nüansların hedef dile tercüme edilmesi, bu zorlukların bir kısmını teşkil etmektedir. Bu çalışmada, âlimlerin *müterâdif* lafızlara karşı yaklaşımlarına ve bu tür lafızların Kur'ân-ı Kerim'de yer alıp almadığı tartışmalarına kısaca değinip birkaç örnek üzerinden eş anlamlı gibi görünen bazı lafızlar arasındaki anlam farklılıklarına yer verilecektir. Daha sonra *النَّجْم* (en-necm) lafzına verilen farklı anlamların isabetli olup olmadığından ziyade birçok meâlde *كَوَاكِبٌ-كَوْكَبٌ* (kevkeb-kevâkib) lafzının *النَّجْم-نَجْمٌ* (necm-nücûm) lafzıyla eş anlamlı olarak tercüme edilmesi sorununa dikkat çekilecektir. Bütün meâllere yer vermek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından söz konusu örnekler aşağıdaki çalışmalardan verilecektir: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (öl. 1942) tercümesi olan *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, Muhammed Esed'in (öl. 1992) *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir* adıyla Türkçeye tercüme edilen çalışması, Salih Akdemir'in (öl. 2014) tercümesi olan *Son Çağrı Kur'an*, Edip Yüksel'in tercümesi olan *Mesaj: Kur'an Çevirisi*, Mustafa Öztürk'ün tercümesi olan *Kur'an-ı Kerim Meal, Anlam ve Yorun Merkezli Çeviri* ve son olarak Abdulaziz Bayındır'ın tercümesi olan *Süleymaniye Vakfı Meali*. Elmalılı, Yüksel ve Bayındır'ın çalışmalarında ilgili lafızlar arasındaki farka dikkat edilmiş olması, bu tercihimizde etkili olmuştur. Diğer çalışmalar ise örnek kabilinden seçilmiştir.

1. Müterâdif Lafızların Varlığı Meselesi

Erken dönem dil ve edebiyat âlimlerinin dildeki *terâdüfe* karşı olumlu yaklaşım sergilediklerini ifade etmek mümkündür.⁶ Sözelimi *terâdüf* veya

⁵ Ömer Kara, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yakınanlamlılık ve Nüans -Râğûb el-İsfahânî Örneği-* (Van: Bilge Adamlar, 2009), 54-56.

⁶ Muhammed Fuat Sezgin, "Havle tâbî' el-kelimât el-müterâdife fi'l-lügatî'l-'Arabiyye el-füşhâ", çev. Celil Kemâlüddîn, *el-Mevrid* 3/1 (1974), 59.

müterâdif sözcüğüyle olmasa da dilbilimci Sîbeveyhi (öl. 180/796),⁷ Kutrub (öl. 210/825 civarı),⁸ Müberred (öl. 286/900),⁹ İbnü'l-Enbârî (öl. 328/940),¹⁰ İbn Cinnî (öl. 392/1002)¹¹ ve İbn Fâris'in (öl. 395/1004) çalışmalarında bu olgu hakkında açıklamalar bulunmaktadır.¹² İbn Zeyd (öl. 215/830)¹³ ile İbn Hâleveyh'in (öl. 370/980)¹⁴ içinde bulunduğu birçok dilbilimci *müterâdif* lafızların varlığını kabul etmişlerdir.¹⁵ Ayrıca *müterâdif* lafzını ilk kullanan İbn Fâris olmakla birlikte¹⁶ bu olguya dair ilk çalışmanın¹⁷ dil ve edebiyat âlimi Asma'î (öl. 216/831) tarafından kaleme alındığı,¹⁸ *müterâdif* ismiyle ilk eserin¹⁹ ise Ebû Hasan Ali b. İsa er-Rümmânî (öl. 384/994) tarafından yazıldığı belirtilmiştir.²⁰

Yukarıda sözü edilen yaklaşıma karşın diğer bazı dil ve edebiyat âlimleri ise dilde asıl olanın mübâyenet (her bir lafzın farklı bir anlamda) olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre *müterâdif* kabul edilen lafızlar arasında anlam yönünden bazı farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tür lafızlar, eş anlamlı değil, yakın anlamlıdır.²¹ Ebû Mishal el-A'râbî (öl. 3./9. yüzyılın ortaları), bu

⁷ Ebû Bişr 'Amr b. Osman Sîbeveyhi, *el-Kitâb kitâbu Sîbeveyhi*, thk. Abüsselâm Muhammed Harûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1988), 1/24.

⁸ bk. Kutrub, *Kitâbü'l-ezdâd*, 69-70.

⁹ Ebû'l-Abbas Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *Me'ttefeka lafzuhi ve'l-telefe ma'nâhu mine'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Muhammed Süleyman (Küveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1989), 47-48.

¹⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Kasım el-Enbârî, *Kitâbü'l-ezdâd*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Sayda-Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 5-6.

¹¹ Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâiş*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/113.

¹² İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 152-153.

¹³ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/413.

¹⁴ bk. İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 22; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/405.

¹⁵ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/403-407; Ömer Ahmed Muhtar, *'İlmü'd-delâle* (Kahire: 'Alemü'l-Kütüb, 1998), 215-217; Muhammed b. Abdurrahman b. Sâlih Şâyi', *el-Fürûkû'l-lügaviyye ve eseruha fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 46-55.

¹⁶ İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 22.

¹⁷ Abdülmelik b. Kürayb el-Asma'î, *Ma ihtelefet elfâzuhi ve't-tefekât me'ânih*, thk. Mâcid Hasan ez-Zehebî (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1986).

¹⁸ Şâyi', *el-Fürûkû'l-lügaviyye*, 27.

¹⁹ Ebû Hasan Ali b. İsa er-Rümmâmî, *el-Elfâzü'l-müterâdife el-mütekâribetü'l-ma'na*, thk. Fethülla Sâlih Ali el-Mısri (Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1407).

²⁰ Ahmed Muhtar, *'İlmü'd-delâle*, 217.

²¹ bk. İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 59; Râzî, *el-Maḥşûl*, 1/254.

yaklaşımın öncüsü kabul edilmektedir.²² Bu yaklaşım, Câhız (öl. 255/869), İbn Kuteybe (öl. 276/889),²³ Sa'leb (öl. 291/904) ve Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) gibi dilbilimciler tarafından da kabul görmüştür.²⁴ İbnü'l-Enbârî, İbn Dürüsteveyh (öl. 347/954), Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987), İbn Fâris,²⁵ Ebû Hilâl el-'Askerî (öl. 400/1009'dan sonra) ve Ebû Mansûr es-Se'alibî (öl. 429/1038) de *terâdüfe* karşı çıkmıştır.²⁶

Öte yandan *müterâdif* lafızların varlığını kabul eden bazı âlimler, bunun Kur'ân-ı Kerim metninde de yer aldığını belirtmişlerdir. Sözelimi müfessir İbn 'Arabî (öl. 543/1148)²⁷ dil ve edebiyat âlimi İbnü'l-Esîr (öl. 637/1239),²⁸ ve Ebû Bekir b. Abdurrahman el-Hüseynî'nin²⁹ yanı sıra Ali el-Cârim (öl. 1949), İbrahim Enîs (öl. 1977) ve Subhî Sâlih (öl. 1986) gibi çağdaş bazı âlimler de *müterâdif* lafızların Kur'ân-ı Kerim'de yer aldığını savunmuşlardır.³⁰ *Müterâdif* lafızların varlığını kabul etmeyenler ise doğal olarak bunun Kur'ân'da da yer almadığını söylemişlerdir.³¹ Ayrıca *müterâdif* lafızlara örnek gösterilen kelime-

²² bk. İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'l-ezdâd*, 7; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/399-400.

²³ bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâlî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 21-43, 307-332.

²⁴ Kara, *Yakınanlamlılık ve Nüans*, 85-86.

²⁵ İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 21-22, 59; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/404.

²⁶ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü'l-ezdâd*, 8; Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer İbn Dürüsteveyh, *Taşhîhü'l-Faşih ve şerhihi*, thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Kahire: Vizâretü'l-Evkâf el-Meclisü'l-A'la li's-Şüûni'l-İslâmiyye, 2004), 70, 93; Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr Ebû Ali el-Fârisî, *el-Mesâilü'l-müşkile*, thk. Yahyâ Murad (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424), 216-217; İbn Fâris, *es-Şâhibî*, 21-22; Ebû Hilâl el-'Askerî, *el-Fürûkû'l-lügaviyye*, 22-23; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/386, 404-405; 'Aişe Abdurrahman Bintü's-Şâtî, *el-İ'câzü'l-beyânî li'l-Kur'ân ve mesâilü İbnü'l-Ezrak dirâse Kur'âniyye lügaviyye beyâniyye* (Dâru'l-Maârif, 2004), 211.

²⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbn 'Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/220.

²⁸ Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Havfî - Bedevî Tababe (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 3/15, 29-30.

²⁹ Şâyî, *el-Fürûkû'l-lügaviyye*, 166-174.

³⁰ Ali el-Cârim, "et-Terâdüf", *Mecelletu Mecma'ü'l-lügati'l-'Arabîyye el-Melekî* 1/ (1935), 320-330; İbrahim Enîs, *Delâletü'l-elfâz* (Kahire: Mektebetü'l-Ancilo el-Mısriyye, 1976), 215; Subhî Sâlih, *Dirasât fi fıkhi'l-lüğa* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2009), 299-300.

³¹ Şâyî, *el-Fürûkû'l-lügaviyye*, 177; Salah Abdülfettâh Halidî, *İ'câzü'l-Kur'âni'l-beyânî ve delâilü maşdarihî'r-Rabbânî* (Amman: Dâru 'Ammâr, 2000), 201.

ler arasındaki farklara değinmelerinden hareketle Taberî (öl. 310/923),³² Hattâbî (öl. 388/998),³³ İbn 'Atıyye (öl. 541/1147),³⁴ Râgıb el-İsfahânî (öl. 5./9. yüzyılın ilk çeyreği)³⁵ ve Zemahşerî (öl. 538/1144)³⁶ gibi tefsir âlimlerinin *terâdüfün* Kur'ân'da yer almadığı görüşünü benimsedikleri belirtilmiştir.³⁷ Son olarak çağdaş dil âlimlerinden Ahmed Emin'e (öl. 1954) göre dilde hem *mü-terâdif* hem de *müşterek* lafızlar yoktur.³⁸ 'Aişe Abdurrahman (öl. 1998) ise farklı lehçelerde veya ses benzerliği olması durumu hariç, *terâdüfün* dilde olmadığı görüşünü savunmuştur.³⁹ Halid Abdurrahman el-'Ak'e (öl. 1999) göre de Kur'ân-ı Kerim'de birbirinin yerine kullanılabilen eş anlamlı lafızlar bulunmamaktadır.⁴⁰

2. Yakın Anlamlı Bazı Lafızlar Arasındaki Anlam Farklılıkları

Bu başlık altında birkaç örnek üzerinden eş anlamlı gibi görünen bazı lafızlar arasındaki anlam farklılıklarına yer vermek istiyoruz.

-
- ³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türki (Kahire: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye Dâru Hicr, 2001), 1/89, 8/493, 11/587-588, 23/433.
- ³³ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed Hattâbî, *Selâsu resâil fi i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefüllah Ahmed - Muhammed Zeğlûl Selâm (Mısır: Dârü'l-Maârif, 1976), 29; ayrıca bk. Şâyi', *el-Fürûkû'l-lüğaviyye*, 202.
- ³⁴ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn 'Atıyye, *el-Müharrarü'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/52, 66, 100.
- ³⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 55-56.
- ³⁶ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâiki gavâmiği't-tenzil ve 'uyûni'l-eķâvil fi vüçûhi't-te'vîl*, thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418/1998), 3/73, 319, 4/110.
- ³⁷ Şâyi', *el-Fürûkû'l-lüğaviyye*, 195-196.
- ³⁸ Ahmed Emin, "Cem'ü'l-lüğati'l-'Arabiyye", *Mecelletu Mecma'ü'l-lüğati'l-'Arabiyye* 8/ (1955), 211-212.
- ³⁹ Bintü's-Şâti', *el-İ'câzü'l-beyânî li'l-Kur'ân*, 210.
- ⁴⁰ Halid Abdurrahman el-'Ak, *Üşûlü't-tefsîr ve kavâ'iduh* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1406/1986), 271.

2.1. Cesed-Cisim-Beden Lafızları Arasındaki Anlam Farkları

بَدَن (cesed) lafzı, Kur'ân-ı Kerim'de 4 âyette;⁴¹ جِسْم (cism) 2 âyette;⁴² بَدَن (beden) ise 2 âyette⁴³ zikredilmektedir. Yakın anlama sahip بَدَن ile جِسْم lafızları, birçok kişi tarafından eş anlamlı sözcükler olarak kabul edildiği için birbirinin yerine kullanılabilecekleri söylenmiştir.⁴⁴ Buna mukabil Halil b. Ahmed (öl. 175/791), جِسْم kelimesinin, insanlar veya yeme - içmesi olmayan melek ve cinlerde olduğu gibi akıllı varlıklar için kullanıldığını ifade etmiştir.⁴⁵ Enbiyâ sûresi 8. âyetin Halil b. Ahmed'in verdiği bu anlamı desteklediğini belirten⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, جِسْم kelimesinin; en, boy ve derinliği olan varlıklar için kullanılan جِسْم⁴⁷ sözcüğünden daha dar bir anlama sahip olduğunu beyan etmiştir. Şöyle ki جِسْم rengi olan varlıklar; جِسْم ise su ve hava örneklerinde olduğu gibi rengi olmayan varlıklar için kullanılmaktadır.⁴⁸ "Bu insanın bedenidir" anlamındaki بَدَنُ الْإِنْسَانِ sözünün, insanın ayak ve kollar dışındaki gövdesi anlamında olduğunu belirten İbn Fâris'e göre بَدَن lafzı, yaşlılığı ifade ettiği gibi besleme sonucu semiz hale gelen kurbanlık hayvanlar için de kullanılmaktadır. Bu nedenle بَدَنٌ وَبَدِينٌ sözünü, "iri cüsseli kişi" anlamındadır. Ayrıca bu kelime, vücudu sardığından zırh için de kullanılmıştır.⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî, بَدَن ile جِسْم arasındaki farkı ise şöyle açıklamaktadır: Varlıklar için büyüklük bakımından *beden*; renk bakımından ise جِسْم kullanılmaktadır.⁵⁰

⁴¹ el-A'râf 7/148; Tâ-Hâ 20/88; el-Enbiyâ 21/8; Sâd 3/34.

⁴² el-Bakara 2/247; el-Münafikûn 63/4.

⁴³ Yûnus 10/92; el-Hacc 22/36.

⁴⁴ bk. İsmail b. Hammâd el-Cevherî, "bdn", *eş-Şihâh Tâcü'l-lüğa ve Şihâhü'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdügafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1399/1979), 5/2077; İbn Manzûr, "bdn", 3/232.

⁴⁵ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, "csd", *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Samarraî (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 6/47-48.

⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, "csd", 196.

⁴⁷ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Fürûkû'l-lüğaviyye*, 158.

⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, "csd", 196.

⁴⁹ İbn Fâris, "bdn", 1/211-212.

⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, "bdn", 112.

Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımlardan *جسد* sözcüğünün, insana özgü olmayıp akıllı olmayan varlıklar için de kullanıldığı, buna mukabil yaşayan ve ruh sahibi olan akıllı varlıklar için *جسم* sözcüğünün kullanıldığı; *بَدَن* ise cismin büyüklüğünü ifade etmek için kullanıldığını söylemek mümkündür. Şöyle ki A'râf sûresi 148⁵¹ ile Tâ-Hâ sûresi 88. âyette⁵² konu edinen Sâmîrî'nin yaptığı buzağı, *جسد* sözcüğüyle ifade edilmektedir. Yapılan buzağı da yiyip içmeyen bir şekilden ibarettir. Enbiyâ sûresi 8. âyette⁵³ bu anlam örgüsü vardır. Sâd sûresi 34. âyette⁵⁴ ise ruh bedenden ayrılıp yaşam fonksiyonları ortadan kalktığı için *جسد* sözcüğü kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle *جسم* de yaşam ve güçle birlikte beğenme de söz konusudur. Bakara sûresi 247.⁵⁵ ile Münafikûn sûresi 4. âyette⁵⁶ bu anlam örgüsü göze çarpmaktadır. Kurbanlık hayvanların bedence gelişimini tamamlamaları gerektiği için Hacc sûresi 36. âyette *بَدَن* lafzı kullanılmıştır.⁵⁷ Yûnus sûresi 92. âyette⁵⁸ *بَدَن* lafzının kullanılmış olması ise Fırvan'un cesedinin büyüklüğünü veya boğulma sonucunda cesedin şişmiş olduğunu ifade etmek için olmalıdır.

2.2. Gays-Matar ile Rîh-Rîyâh Lafızları Arasındaki Anlam Farkları

Kur'ân-ı Kerim'de *غَيْث* (ğays) ve *مَطَر* (matar) sözcüklerinin kullanımlarında bazı farklar bulunmaktadır. Şöyle ki *غَيْث* kelimesi⁵⁹ rahmet ve müjde bağlamlarında gelişim ve hayata ilişkin; buna karşın *مَطَر* sözcüğü ve türevleri fayda sağlayan veya zarar veren gökten yağan yağmur anlamında kullanılmıştır. *مَطَر*

51 وَأَتَّخَذَ قَوْمٌ مُوسَىٰ مِنْ تَعْدِيهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خِوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ

52 فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خِوَارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِي

53 وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

54 وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ

55 وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا اتِّىٰ بَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ ابْتَلَاكُمْ بِالنَّهْرِ

بَسَطَ فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكًا مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

56 وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهِمْ خَشَبٌ مُسْتَنْدَقٌ يَخْسِبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعُدُو فَاخَذَهُمْ فَاتْلَهُمُ اللَّهُ اتِّىٰ يُؤْفَكُونَ

57 وَالْبَدَن جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَبِيرٌ فَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

58 فَالْيَوْمَ تُنْجِيكَ بِبَدَنِكَ لِيَكُونَ لِمَن خَلَقَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

59 Lokmân 31/34; eş-Şûrâ 42/28; el-Hadîd 57/20.

sözcüğünün Kur'ân-ı Kerim'de intikam bağlamında kullanıldığını belirten Câhiz, halkın hatta birçok âlimin bu kelime ile عَيْت arasında bir ayırım gözetmemelerine sitem etmektedir.⁶⁰ رِيح(rîh) ile رِيَّاح(riyâh) lafızları arasındaki farka değinen Se'alibî, mutlak olarak zikredildiğinde rüzgâr şeklinde çevrilen رِيح ile رِيَّاح sözcüklerine dair şu bilgileri vermektedir: Kur'ân-ı Kerim'de رِيَّاح sözcüğü sürekli şer ile ilgili; رِيَّاح ise hep hayra dair olaylarla bağlantılı olarak zikredilmiştir.⁶¹

2.3. Ba'l ile Zevc Lafızları Arasındaki Anlam Farkları

“Üstünlük sağlamak ve güç sahibi olmak” anlamındaki بَعْل(ba'l) kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de dört âyette toplamda 6defa zikredilmektedir.⁶² Bu sözcük, Saffât sûresi 125. âyette, rab/mabut anlamında; diğer üç yerde ise koca anlamında kullanılmıştır.⁶³ Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'de kadın ve erkekleri içine alacak şekilde زَوْج(zevc) sözcüğü de kullanılmıştır. Erkekler için kullanıldığında زَوْج ile بَعْل sözcüklerinin eş anlamlı olduğu sanılmakla birlikte بَعْل kelimesinin geçtiği âyetlerin bağlamlarından, زَوْج sözcüğünden bazı farklılıklar arz ettiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki eşler arasında duygusal veya cinsel birliktelik yönünden bir sorun olduğunu bildiren bazı âyetlerde بَعْل kelimesi kullanılmıştır.⁶⁴ Buna göre her زَوْج aynı zamanda بَعْل'dir. Bunun aksi ise doğru değildir. Nitekim erkeğin iddet içinde boşanmış olduğu eşiyle cinsel birliktelikte bulunması haramdır. Bu nedenle erkeğin iddet içinde eşine dönüş hakkı olduğunu bildiren Bakara sûresi 228. âyette بَعْل kelimesi kullanılmıştır. Son olarak bu sözcük, kadının örtünmesini konu edinen Nûr sûresi 31. âyette de zikredilmektedir. Karı-koca örtünme ile ilgili birbirlerine karşı sorumlu değildirler. Fakat ister kadın ister erkek olsun kendilerine dinen yabancı olanlara karşı

⁶⁰ Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 1/20.

⁶¹ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Se'alibî, *Fıkhü'l-lüğa ve sirrü'l-'Arabiyye*, thk. Halid Fehmî (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1998), 2/652.

⁶² el-Bakara 2/228; Hûd 11/72; en-Nûr 24/31; es-Saffât 37/125.

⁶³ Râgıb el-İsfahânî, “ba'l”, 135.

⁶⁴ Abdülazim İbrahim Muhammed el-Mu'tî, *Dirasât cedîde fi i'câzi'l-Kur'ân menâhic ta'bikiyye fi "Tavzîfi'l-lüğa"* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1417/1996), 171.

ferlerini örtmekle sorumludurlar. Bu durumda Nûr sûresi 31. âyette kadınların بعل sözcüğü ile ifade edilen eşlerine karşı ferlerini korumakla birlikte ziyaretlerini gösterebilirler, şeklindeki hüküm, ric'î talâkta eşleri iddet içinde olan erkekler anlamında olmalıdır.

2.4. 'Am ile Sene Lafızları Arasındaki Anlam Farkları

سنة(sene) kelimesi, 7 yerde tekil;⁶⁵ 12 defa çoğul⁶⁶ formunda geçmektedir. عام('am) kelimesi ise altı âyette toplamda 9 defa⁶⁷ geçmektedir. Bir yerde ise tesniye halinde kullanılmaktadır.⁶⁸ Zaman bildiren ve birçok kişi tarafından eş anlamlı sözcükler olarak sanılsa da aslında سنة ile عامlafızları, farklı anlamları karşılmaktadır. Şöyle ki عامgünlerin; سنةise ayların birleşmesinden meydana gelmektedir. Ayrıca عامlafızının aksine عامkelimesi, bir şeyin vuku bulduğu vakti ifade eder. Bu nedenle سنةالفيل değil; عامالفيل tabiri kullanılmaktadır. Buna karşın tarihlerde عامdeğil, سنةlafzı kullanılır.⁶⁹ Ayrıca عامsözcüğü daha ziyade kolaylık ve rahatlığın olduğu;⁷⁰ سنةise daha çok zorluk ve sıkıntıların olduğu yıl anlamında kullanılmaktadır.⁷¹

Kısaca Kur'ân-ı Kerim'de عامsözcüğü, içinde bereketin ve bolluğun olduğu yıl; buna karşın سنةsıkıntı ve zorlukların olduğu yıl anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Yûsuf sûresi 49⁷² ile 'Ankebût sûresi 14. âyette⁷³ bu sözcüklerin kullanılmasının nedeninin bu olduğu ifade edilmektedir.⁷⁴

⁶⁵ el-Bakara 2/96; el-Mâide 5/26; el-Hacc 22/47; el-'Ankebût 29/14; es-Secde 32/5; el-Ahkâf 46/15; el-Me'aric 70/4.

⁶⁶ el-A'râf 7/130; Yûnus 10/5; Yûsuf 12/42, 47; el-İsrâ 17/12; el-Kehf 18/11, 25; Tâ-Hâ 20/40; el-Mû'minûn 23/112; eş-Şü'arâ 26/18, 205; er-Rûm 30/4.

⁶⁷ el-Bakara 2/259; et-Tevbe 9/28, 37, 126; Yûsuf 12/49; el-'Ankebût 29/14.

⁶⁸ Lokmân 31/14.

⁶⁹ Ebû Hilâl el-'Askerî, *el-Fürûkû'l-lügaviyye*, 171.

⁷⁰ Râgıb el-İsfahânî, "avm", 598.

⁷¹ Râgıb el-İsfahânî, "snh", 430.

⁷² ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يُغْصَرُونَ

⁷³ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا حَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

⁷⁴ Râgıb el-İsfahânî, "avm", 598.

3. Necm ile Kevkeb Lafızları Arasındaki Anlam Farkları

Kur'ân-ı Kerim'de birer gök cismi olan قَمَر (ay), شَمْس (güneş) ve شَعْرَى (şî'râ)'nın ⁷⁵ yanı sıra نُجُوم (necm-nücûm), كَوَاكِب (kevkeb-kevâkib), مِصْبَاح - مِصْبَاح (misbâh-mesâbîh),⁷⁶ شِهَاب - شِهَاب (şihâb-şühüb)⁷⁷ ve اَلْحُنَّس (el-hünnes)⁷⁸ lafızları kullanılmaktadır.

Birçok kaynaktan كَوَاكِب - كَوَاكِب lafızları, yıldız anlamındaki اَلنُّجُوم kelimesiyle eş anlamlı olarak açıklanmıştır. Sözelimi Cevherî (öl. 400/1009'dan önce) ve Râgıb el-İsfahânî'ye göre نُجُوم ile كَوَاكِب sözcükleri eş anlamlıdır.⁷⁹ نُجُوم kelimesinin yere yayılıp yükselemeyen ve sapı olmayan bitki ile yıldız için kullanıldığını belirten İbn Manzûr'a (öl. 711/1311) göre de bu kelime gökyüzündeki bütün كَوَاكِب'ler için kullanılmaktadır.⁸⁰ Benzer bilgileri tefsir kaynaklarında görmek mümkündür. Örneğin Hz. İbrahim'in çok parlak bir كَوَاكِب gördüğünü belirten İbn 'Aşûr'a (öl. 1973) göre نُجُوم ile كَوَاكِب lafızları arasında anlam bakımından bir fark yoktur.⁸¹ Ona göre güneş ve ay hariç, geceleri gökte parlayan daire şeklindeki bütün cisimlere كَوَاكِب denildiği gibi نُجُوم'de denilir.⁸²

Buna karşın اَلنُّجُوم lafızının belirli halde kullanıldığında "Süreyya Yıldızı" anlamında olduğunu ifade eden Halil b. Ahmed'e göre bu lafız ile كَوَاكِب lafzı arasında umum-husus ilişkisi vardır. Buna göre كَوَاكِب lafzı, نُجُوم yani yıldızdır, نُجُوم ise bütün كَوَاكِب'leri kapsamaktadır.⁸³ Ebû Hilâl el-'Askerî ise ilgili lafızlar arasında şöyle bir farktan söz etmektedir: Büyüklük anlamındaki كَوَاكِب, büyük yıldızlar; نُجُوم ise büyük-küçük bütün yıldızlar için kullanılır. Ayrıca ona göre iki

⁷⁵ bk. en-Necm 53/49.

⁷⁶ bk. en-Nûr 24/35; Fussilet 41/12; el-Mülk 67/5.

⁷⁷ bk. el-Hicr 15/18; en-Neml 27/7; es-Saffât 37/10; el-Cin 72/8, 9.

⁷⁸ bk. et-Tekvîr 81/15.

⁷⁹ bk. Cevherî, "ncm", 5/2039; Râgıb el-İsfahânî, "ncm", 791-792.

⁸⁰ İbn Manzûr, "kvkb", 43/3957-3958.

⁸¹ Muhammed Tahir İbn 'Aşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Darü't-Tunusiyye, 1984), 7/318.

⁸² İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/87.

⁸³ Ferâhidî, "ncm", 6/154.

lafız arasında şöyle bir ayırmadan da söz edilebilir: Sabit olanlara كَوَكَبٌ; doğup batanlara ise نَجْمٌ denilir.⁸⁴

3.1. Necm-Nücûm Lafzının Meâllerdeki Tercümesi

النَّجْمِ(en-necm) lafzı, toplamda dört âyette geçmektedir.⁸⁵ Nahl sûresi 16. âyette geçen النَّجْمِ lafzı, Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) tarafından çoğul formunda النُّجُمِ ve النُّجْمِ şekillerinde okunduğu kaydedilmiştir.⁸⁶ Bazıları bunu, الْجُدِيِّ وَالْفَرْقَدَانِ yıldızları şeklinde açıklamıştır.⁸⁷ Zemahşerî, Süddî'nin (öl. 127/745) bunu Süreyya, Ferkadân, Benât-ı Na'ş ve el-Cedy yıldızları şeklinde tefsir ettiğini aktarmıştır.⁸⁸

Necm sözcüğünün geçtiği âyetlerden biri olan وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ Nahl sûresi 16. âyette zikredilen النَّجْمِ lafzı, inceleme konusu yaptığımız meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: “ve alâmetler, yıldızla da onlar yol doğrulturlar!”⁸⁹

Esed: “ve daha [nice] işaretler: (söz gelimi) yıldızlar (ki, onlar)la da insanlar yollarını bulmaktadırlar.”⁹⁰

Akdemir: “ve daha birçok yol gösterici alametler yaratmıştır. Nitekim onlar, yıldızlarla da yollarını bulmaktadırlar.”⁹¹

Yüksel: “Ve göze çarpan işaretler... Yıldızlarla da yol bulurlar.”⁹²

⁸⁴ Ebû Hilâl el-’Askerî, *el-Fürûkû'l-lügaviyye*, 301.

⁸⁵ en-Nahl 16/16; en-Necm 53/1; er-Rahmân 55/6; et-Târık 86/3.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/429; Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, 20/10.

⁸⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me’âni'l-Kur’ân* (Beyrut: ‘Alemü'l-Kütüb, 1403/1983), 2/98.

⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/429.

⁸⁹ *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993).

⁹⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015).

⁹¹ *Son Çağrı Kur’an*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009).

⁹² *Mesaj Kuran Çevirisi*, çev. Edip Yüksel (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013).

Öztürk: “Yine O, [yıldızlar gibi] daha başka alametler/işaretler yarattı. Nitekim geceleyin yolculuk yapanlar yıldızlara bakarak yönlerini tayin ederler.”⁹³

Bayındır: “Birçok işaretler ve yıldızlarla yollarını bulurlar.”⁹⁴

Görüldüğü üzere söz konusu âyette geçen النَّجْم lafzı, Elmalılı Hamdi Yazır tarafından *yıldız*; diğer meâl çalışmalarında ise *yıldızlar* şeklinde tercüme edilmiştir. النَّجْم lafzındaki أل/el takısı, ahid veya cins anlamına hamledilebileceği için her iki tercihin de uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Necm sûresi 1. âyette zikredilen النَّجْم kelimesinin nasıl tercüme edildiğini geçmeden önce söz konusu lafzın tefsirine dair tefsir eserlerindeki şu açıklamalara yer vermek istiyoruz:

1. Süreyya Yıldızdır. Buna göre sözü edilen kelimedede geçen elif-lam takısı, belirli bir nesneyi ifade eden ahid içindir.
2. Bütün yıldızlardır. Buna göre elif-lam takısı, cins içindir.
3. Semada sabit duran yani hareket etmeyip insanların yollarını bulmalarını sağlayan yıldızdır.
4. Şeytanların taşlandığı yıldızdır.
5. Gövdesi olmayan bitkidir.
6. Kur’ân-ı Kerim’in parça parça nazil olmasıdır.⁹⁵

Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721), Necm sûresi 1. âyette zikredilen النَّجْم kelimesini, seher vaktinde batan Süreyya Yıldızı şeklinde tefsir etmiştir.⁹⁶ Ebû ‘Ubeyde (öl. 209/824 [?]) ise tekil formunda yer alan النَّجْم kelimesinin النَّجُوم yani

⁹³ Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016).

⁹⁴ Süleymaniye Vakfı Meali, çev. Abdulaziz Bayındır (Erişim 07 Temmuz 2020).

⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/633-634; Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, 28/279.

⁹⁶ Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 22/5; Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Azîm müsneden ‘an Rasûli'l-Allah ve’s-şahâbeti ve’t-tâbi’in*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, 1417/1997), 10/3318.

yıldızlar anlamında olduğunu belirtmiştir.⁹⁷ Taberî, Arapların كَلِمَةُ النُّجْمِ kelimesini Süreyya Yıldızı anlamında kullanmalarından dolayı, Mücâhid'in belirttiği anlamın daha isabetli olduğunu ifade etmiştir.⁹⁸ Zemahşerî de bu sözcüğün, daha ziyade Süreyya Yıldızı anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.⁹⁹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), âyette zikredilen إِذَا هَوَىٰ (alçalıp yükseldiğinde) terkinin delaletiyle, yukarıda yer verilen manalardan, gökte bulunan yıldızlar anlamını tercih etmiştir. Râzî'ye göre yıldız sema ortasında olunca yolcu, yıldızdan hareketle doğu-batı ve kuzey-güney yönlerini bulamaz. Aksine batıya doğru kaymasıyla bu yönler belirlenir.¹⁰⁰ Mücâhid'den nakledilen diğer bir rivayete göre Necm sûresi 1. âyette geçen كَلِمَةُ النُّجْمِ kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in bölümler halinde nazil olmasıdır.¹⁰¹ Ayrıca Ferrâ (öl. 207/822) da tefsirinde bu yorumu benimsemiştir.¹⁰² Kısaca Necm sûresinin ilk âyetinde yer alan كَلِمَةُ النُّجْمِ lafzıyla neye yemin edildiği hususunda âlimler arasında ihtilaf söz konusu olmuştur. Şöyle ki yıldıza yemin edildiği şeklinde anlayan âlimlerin yanında, كَلِمَةُ النُّجْمِ lafzıyla parça parça inen Kur'ân'a dikkat çekildiğini söyleyenler de olmuştur.¹⁰³

Necm sûresi 1. âyette إِذَا هَوَىٰ كَلِمَةُ النُّجْمِ geçen كَلِمَةُ النُّجْمِ lafzı ilgili meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: "O necm'e kasem ederim indiği dem ki"

Esed: "Düşün yücelerden inen [Allah'ın mesajının] gözler önüne serdiğini!"

Akdemir: "Battığı zaman yıldıza andolsun ki"

Yüksel: "Düşerken yıldızlara andolsun."

⁹⁷ Ma'mer b. Müsenna Ebû 'Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.), 2/235; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/7.

⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/7.

⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/634.

¹⁰⁰ Râzî, *Tefsîrü'l-kebîr*, 28/279.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/6.

¹⁰² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/94.

¹⁰³ Şükrü Aydın, "Kur'ân'daki Yeminlerde (Aksamu'l-Kur'ân) Çeviri/Anlama Problemi ve Alternatif Muhammed Esed Çevirisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/46 (2016), 919.

Öztürk: “Kayıp giden yıldız andolsun ki”

Bayındır: “Alçalıp yükseldiğinde o yıldız (çoban yıldızı) önemlidir.”

Âyetin tefsirine dair ihtilafları, örnek kabilinden ele aldığımız meâl çalışmalarında da görmek mümkündür. Nitekim Altı çizili ifadelerde görüldüğü üzere Elmalılı tarafından *necm*; Akdemir ile Öztürk tarafından *yıldız*; Bayındır tarafından *o yıldız* (çoban yıldızı); Yüksel tarafından *yıldızlar* şeklinde tercüme edilen النّجْمُ lafzı, Esed tarafından Kur’ân-ı Kerim’in peyderpey indirilmesi şeklinde tercüme edilmiştir.

Öte yandan Rahmân sûresi 6. âyette zikredilen النّجْمُ lafzı, tefsir kaynaklarında “gövdesi olmayan bitki” veya “yıldız” şeklinde açıklanmıştır. Sözelimi İbn Abbas (öl. 68/687-88), Sa’îd b. Cübeyr (öl. 94/713 [?]), Süddî ve Süfyân’ın (öl. 198/814) bunu, gövdesi olmayan bitki; Mücâhid, Katâde (öl. 117/735) ve Hasan-ı Basrî’nin ise bunu, yıldız şeklinde açıkladığı kaydedilmiştir.¹⁰⁴ Fakat Taberî’nin içinde bulunduğu bazı müfessirler, ilgili sözcüğün ağaç anlamındaki العِشْرُ (eş-şeceru) ile birlikte zikredilmesinden ayrıca aynı sûrenin 5. âyetinde ay ve güneşten söz edilmiş olmasından hareketle, gövdesi olmayan bitki anlamı tercih etmişlerdir.¹⁰⁵

والنّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ şeklinde ifade edilen Rahmân 6. âyette geçen النّجْمُ sözcüğü söz konusu meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: “Cemen, ağaç secdedân!”

Esed: “Yıldızlar ve ağaçlar [O’nun önünde] yere kapanırlar.”

Akdemir: “Yıldızlar ve ağaçlar ise [O’na] boyun eğmektedirler.”

Yüksel: “Yıldızlar ve ağaçlar secde etmektedirler.”

Öztürk: “Bitkiler ve ağaçlar da O’nun kanunu uyarınca hayatlarını idame ettirirler.”

Bayındır: “Yıldızlar ve ağaçlar; her ikisi de Allah’a secde ederler.”

¹⁰⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22/173-175.

¹⁰⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22/175; Râzî, *Tefsîrü’l-kebîr*, 29/90.

Altılı çizili ifadelerde görüldüğü üzere Elmalılı tarafından *çemen* şeklinde tercüme edilen النُّجْمُ lafız, Öztürk tarafından *bitkiler*; inceleme konusu yaptığı-mız diğer meâl çalışmalarında ise Mücâhid, Katâde ve Hasan-ı Basrî'nin terci-hine uygun olarak *yıldızlar* şeklinde çevrilmiştir.

Arapçada gece vakti ortaya çıkan şeylere طَارِق (târik) denilmektedir. Dola-yısıyla Târik sûresi 1. âyette zikredilen bu lafız, gece ortaya çıkıp gündüz vak-tinde görünmeyen yıldız anlamındadır.¹⁰⁶ İbn Abbas,¹⁰⁷ Katâde ve Dahhâk (öl. 105/723) gibi müfessirler, Târik sûresi 3. âyette geçen النُّجْمُ النَّاقِبُ ifadesini, aydın-latan yıldız şeklinde tefsir etmişlerdir.¹⁰⁸ Bu yıldız, bütün yıldızların ortak bir niteliği olan *târik* ile ifade edildikten sonra durumunun büyüklüğünü açıkla-mak için النَّاقِبُ şeklinde vasıflanmıştır.¹⁰⁹ Buna göre النُّجْمُ النَّاقِبُ terki-bi, gece karan-lığını delen yani aydınlatan yıldız anlamındadır. Nitekim Araplar, النَّاقِبُ نَارِكُ ifa-desini, ateşini yak anlamında kullanırlar. Diğer bazıları ise النَّاقِبُ kelimesini, di-ğer yıldızlardan yüksekte olan Zuhâl (Satürn) şeklinde açıklamıştır. Çünkü Araplar, kuşun yükseklerde uçmasını النَّاقِبُ fiili ile ifade ederler.¹¹⁰

Târik sûresi 3. âyette yer alan النُّجْمُ lafız ilgili meâl çalışmalarında şöyle ter-cüme edilmiştir:

Elmalılı: “O necm-i sâkib!”

Esed: “O, yıldızdır [inanmadan yaşanan hayatın] karanlığını delip geçen”

Akdemir: “O, [ışıyla] karanlığı delen bir yıldızdır!”

Yüksel: “Parlak yıldızdır.”

Öztürk: “O, karanlığı delip geçen seher yıldızdır.”

Bayındır: “O, delen yıldızdır.”

¹⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/288.

¹⁰⁷ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 10/3415.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/288-289.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/352.

¹¹⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/254.

Necm; *seher yıldızı* ve *yıldız* gibi farklı şekillerde tercüme edilen النُّجُوم lafzı, Esed tarafından “İlahî vahyi ifade eden bir mecaz” şeklinde anlamlandırılmıştır.¹¹¹

Öte yandan نجمın çoğulu olan النُّجُوم lafzı dokuz âyette geçmektedir.¹¹² Saffât sûresi 88. ile Vâkıa sûresi 75. âyetleri hariç, diğer âyetlerin tamamı *yıldızlar* şeklinde tefsir edilmiştir.

Saffât sûresi 88. âyet şöyledir:

فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ

Âyette geçen النُّجُوم lafzı ilgili meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: “*Derken bir bakım baktı da nücûma [yıldızlara]*”

Esed: “*Sonra yıldızlara gözünü dikti.*”

Akdemir: “*İbrahim, o zaman yıldızlara bir göz atmış.*”

Yüksel: “*Yıldızlara bir göz attı.*”

Öztürk: “*İbrahim [halkın arasında iken] putlarla ilgili bir plan tasarladı; biraz düşünüp tarttı.*”

Bayındır: “*Sonra yıldızlara şöyle bir bakmıştı.*”

Dikkat edilirse *nücûm* ve *yıldızlar* olarak tercüme edilen فَتَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ âyeti, diğer meâllerden farklı olarak Öztürk tarafından deyimsel bir ifade olarak çevrilmiştir.¹¹³ Zemahşerî'nin âyete dair verdiği şu bilgiler bunu destekler mahiyettedir: “O, yıldız ilmine, kitabına veya yıldızlara dair hükümlere baktı.”¹¹⁴ Halil b. Ahmed'in فَتَنظَرَ فِي النُّجُوم tabirinin “bir iş hakkında düşünüp taşınmak” anlamında olduğu şeklindeki beyanı da bu tercihin dilsel temelini oluşturmaktadır.¹¹⁵

¹¹¹ bk. *Kur'an Mesajı*, et-Târik 86/1 (1 nolu dipnot).

¹¹² el-En'âm 6/97; el-A'râf 7/54; en-Nahl 16/12; el-Hacc 22/18; es-Saffât 37/88; et-Tür 52/49; el-Vâkıa 56/75; el-Mürselât 77/8; et-Tekvîr 81/2.

¹¹³ bk. *Kur'an-ı Kerim Meali*, es-Saffât 37/88, 3 nolu dipnot.

¹¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/216.

¹¹⁵ Ferâhîdî, “ncm”, 6/154.

Vakîa sûresi 75. âyette zikredilen النُّجُوم kelimesi İbn Abbas¹¹⁶ ile öğrencisi İkrime (öl. 105/723) tarafından parça parça inen Kur'ân âyetleri şeklinde açıklanırken; Mücâhid ile Katâde bunu yıldızlar şeklinde tefsir etmişlerdir.¹¹⁷ Ferrâ ise Vakîa sûresi 75. âyetini de Necm sûresi 1. âyeti gibi tefsir etmiştir.¹¹⁸

النُّجُوم
فَلَا أَسِمْ بِمَوَاقِعِ النُّجُوم
lafzı ilgili meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: “Artık yok!.. O nücûm’un mevkiilerine kasem ederim.”

Esed: “Hayır, [bu Kur’an’ın] parçalar halinde indirilişini tamıklığa çağırırım,”

Akdemir: “Hayır hayır! Yıldızların yerlerine andiçerim ki,”

Yüksel: “Yıldızların yerlerine yemin ederim.”

Öztürk: “[Ey Müşrikler!] Yıldızların doğuş ve batış yerlerine yemin ederek.”

Bayındır: “Yok yok! Yıldızların bulunduğu yere yemin ederim.”

İbn Abbas ve İkrime’den nakledilen görüşü esas aldığı belirten Esed, diğer meâl çalışmalarından farklı olarak النُّجُوم lafzına Kur’ân-ı Kerim’in farklı zaman dilimlerinde nazil olması şeklinde tercüme etmiştir.¹¹⁹

3.2. Kevkeb-Kevâkib Lafzının Meâllerdeki Tercümesi

كَوْكَب (kevkeb) sözcüğü, En’âm sûresi 76, Yûsuf sûresi 4 ve Nûr sûresi 35. âyette tekil; Saffât sûresi 6 ile İnfîtâr sûresi 2. âyette الكَوَاكِب (el-kevâkib) çoğul¹²⁰ formuyla toplamda beş âyette zikredilmiştir.

En’âm sûresi 76. âyetin ilgili kısmı şöyledir:

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا...

İbn Abbas, Katâde¹²¹ ve Zeyd b. Ali (öl. 122/740), Hz. İbrahim’in gördüğü كَوْكَب in Zühre/Venus olduğunu belirtirken;¹²² Süddî ve Mücâhid

¹¹⁶ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 10/3334.

¹¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/359-361.

¹¹⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/129.

¹¹⁹ bk. *Kur'an Mesajı*, el-Vakîa 56/75.

¹²⁰ es-Saffât 37/6; el-İnfîtâr 82/2.

bunun Müşteri/Jüpiter olduğunu söylemişlerdir.¹²³ Hz. İbrahim'in çok parlak bir **كوكب** gördüğünü belirten İbn 'Aşûr'a göre **كوكب** ile **نجم** lafızları arasında bir fark yoktur.¹²⁴

Söz konusu âyetin ilgili kısmı, ele aldığımız meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: "Vaktâ ki üzerini gece kapladı, bir yıldız gördü."

Esed: "Sonra, gece o'nu karanlığı ile örttüğü zaman [gökte] bir yıldız gördü"

Akdemir: "İbrahim, gece olduğunda, bir yıldız görmüş"

Yüksel: "Üzerine gece basınca bir gezegen gördü"

Öztürk: "İbrahim, gece karanlık basınca bir yıldız gördü"

Bayındır: "Gecenin karanlığı üzerine çökünce bir yıldız gördü."

Altı çizili ifadelerde görüldüğü üzere Edip Yüksel tarafından *gezegen* şeklinde tercüme edilen **كوكب** lafzı, diğer meâllerin tamamında *bir yıldız* olarak çevrilmiştir.

Çoban veya Sabah Yıldızı olarak isimlendirilen Zühre, günümüzde Venüs gezegeni olarak adlandırılmaktadır.¹²⁵ Jüpiter'in ise Güneş'ten aldığı enerjiden fazla enerji yaydığı halde küçük yıldız değil; gezegen olarak kabul edilmektedir.¹²⁶ Öyle anlaşılıyor ki Hz. İbrahim bir yıldız değil; günümüzde gezegen diye ifade edilen bir gökcismi görmüştür. Fakat bazı tefsir âlimlerinin belirttiklerinin aksine Hz. İbrahim'in hangi gökcismine gördüğünü tespit etmek mümkün görünmemekle birlikte **نجم** den farkını ifade edebilmek için

¹²¹ Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-mühît*, thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcüd (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 4/171.

¹²² İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 4/1328.

¹²³ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-mühît*, 4/171; ayrıca bk. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî (Kahire: Merkezi Hicr li'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003), 6/112-113.

¹²⁴ İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/318.

¹²⁵ Patrick Moore, *Gezegenler Kılavuzu*, çev. Özlem Özbal (Ankara: Tübitak, 1996), 59.

¹²⁶ Moore, *Gezegenler Kılavuzu*, 151-152.

bunu *gezegen* şeklinde tercüme etmenin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Yûsuf sûresi 4. âyet şöyledir:

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

İbn Abbas, Katâde, Süddî, Dahhâk, Zeyd b. Eslem (öl. 136/754), İbn Cüreyc (öl. 150/767) ve Süfyân gibi tefsir âlimleri, Hz. Yûsuf'un rüyasında kendisine secde ettiğini gördüğü 11 كَوْكَبٍ'i, onun kardeşleri şeklinde tefsir etmişlerdir.¹²⁷ Aynı sûrenin 100. âyetinde anne ve babası ile birlikte kardeşlerinin de Yûsuf karşısında eğildiklerinin vaktiyle gördüğü rüyanın gereği olduğunun bildirilmesi, yukarıda verilen anlamı teyit etmektedir. Buna mukabil diğer bazıları, Hz. Yûsuf'un, gerçekten de 11 كَوْكَبٍ ile güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini gördüğünü ve babası Yakûb'un bunu, anne-babası ve kardeşleri şeklinde tevil ettiğini söylemişlerdir.¹²⁸ Bununla bağlantılı olarak Kaffâl (öl. 400/1010), görmek anlamındaki رَأَى fiilinin âyette tekrar edilmesini şöyle açıklamıştır: Birinci kullanım, Hz. Yûsuf'un 11 كَوْكَبٍ ile ay ve güneşi gördüğünü; ikincisi ise bunların kendisine secde ettiklerini, göstermektedir.¹²⁹

Yûsuf sûresi 4. âyet inceleme konusu yaptığımız meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: "Bir vakit Yusuf, babasına 'Babacığım! Dedi; 'ben (rüyada) on bir yıldızla, güneşi ve kamer'i gördüm; gördüm onları ki bana secde ediyorlar!'"

Esed: "Bir vakit Yusuf babasına şöyle demişti: 'Ey babacığım! Ben [rüyamda] on bir yıldız, güneş ve ayı gördüm: benim önümde saygıyla yere kapanmışlardı!'"

Akdemir: "Hani bir zamanlar, Yusuf babasına: 'Ey babacığım! Rüyamda on bir yıldızı, güneşi ve ayı gördüm; onları bana selam vermek üzere eğilirlerken gördüm.' demişti."

Yüksel: "Yusuf, bir zamanlar babasına: 'Babacığım, on bir gezegeni, güneşi ve ay'ı gördüm, onların bana secde ettiklerini gördüm' dedi."

¹²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/12-13; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 7/2101.

¹²⁸ İbn 'Atyye, *el-Müharrarü'l-vecîz*, 3/219.

¹²⁹ Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, 18/89.

Öztürk: “Vakti zamanında Yusuf babasına şöyle demişti: ‘Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldız ile güneş ve ayı gördüm. [Ne şekilde gördün dersin,] onların hepsi önümde saygıyla eğiliyorlardı.’”

Bayındır: “Bir gün Yusuf babasına şöyle demişti: ‘Babacığım rüyamda on bir kevekebi/gezegeni, güneşi ve ayı gördüm; baktım ki hepsi bana secde ediyor.’”

Görüldüğü üzere Yûsuf sûresi 4. âyette zikredilen كَوْكَبًا lafzı, Edip Yüksel ile Abdulaziz Bayındır tarafından gezegen olarak tercüme edilirken; diğer meâl çalışmalarında yıldız şeklinde çevrilmiştir. Dikkat edilirse âyette, ay ile aslında yıldız olan güneşle birlikte كَوْكَبًا lafzı da kullanılmıştır. Bu da ilgili sözcüğün كَوْكَبًا den farklı olarak gezegen olma ihtimalini güçlendirmektedir. Dolayısıyla كَوْكَبًا lafzını, gezegen şeklinde tercüme etmenin daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Ayrıca كَوْكَبًا lafzını, Hz. Yûsuf’un kardeşlerinin yanı sıra gezegen anlamında ele alındığında, güneş ailesinin ez az 11 gezegene sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Nûr sûresi 35. âyetin ilgili kısmı şöyledir:

...الرُّجَاةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ...

Ferrâ, âyette geçen كَوْكَبٍ in Müşteri, Zuhâl, Utarid, Zühre ve Merih’ten biri şeklinde tefsir edildiğini beyan etmiştir.¹³⁰ Ayrıca Arapların ismini bilmedikleri büyük كَوْكَبٍ leri, hemzesiz الدَّرَارِي¹³¹ veya hemzeli الدَّرَارِي şeklinde adlandırdıkları söylenmiştir.¹³² Âyette zikredilen كَوْكَبٍ kelimesi, bazı Basra ve Küfe karileri tarafından دُرِّيٌّ; diğer bazı Küfe karileri tarafından ise دُرِّيٌّ şeklinde okunduğu ifade edilmiştir.¹³³ Taberî bu kırâatlerin anlamına dair şu açıklamalarda bulunmuştur: Birinci kırâate göre âyette sözü edilen lambanın içinde olduğu cam fanus, incelik ve güzellikte inci gibidir. İkinci kırâate göre Nûr sûresi 8. âyette geçen şu ifade gibi وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ, “defetmek” ve “itmek”

¹³⁰ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/252.

¹³¹ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/252.

¹³² Ebû ‘Ubeyde, *Mecâzül-Kur’ân*, 2/66.

¹³³ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 2/252.

anlamındadır.¹³⁴ Buna göre anlam şöyle olur: Ufuktan ufka hareket eder veya sözü edilen كَوْكَبٌ, nur sayesinde hareket etmektedir.¹³⁵

Nûr sûresi 35. âyetin ilgili bölümü, söz konusu meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: "...sırça sanki bir keveb-i dürri (bir inci yıldız)! ..."

Esed: "... o fânûs ki, inci (gibi parıldayan) bir yıldızdır sanki! ..."

Akdemir: "... o fanus da adeta inciye andıran bir yıldız gibidir. ..."

Yüksel: "... O cam kap ise, inci gibi (parlak ve yuvarlak) bir gezezen gibidir. ..."

Öztürk: "... fanus ise inci gibi parlayan bir yıldız. ..."

Bayındır: "... cam da inciye andıran yıldız gibidir. ..."

Görüldüğü üzere âyette geçen كَوْكَبٌ lafzı Elmalılı tarafından *keveb* parantez içinde ise *yıldız* şeklinde tercüme edilirken, Yüksel tarafından *gezezen*; diğer meâl çalışmalarında ise *yıldız* şeklinde tercüme edilmiştir.

Öte yandan ilk Yunan gökyüzü gözlemcileri gökyüzünde gezinen yıldız benzer cisimleri ifade etmek için hareket eden anlamındaki *planetes* kelimesini kullanırlardı.¹³⁶ Ayrıca eski dönem yıldızbilimciler, Zuhal, Müşteri, Merih, Zühre, Utarid, Şems ve Kamer'i hareket eden anlamındaki *seyyâre*; bunların dışındaki gök cisimleri ise dünyaya olan açılarını korudukları için sâbit كَوْكَبٌ ler şeklinde isimlendirmişler.¹³⁷ Diğer bazıları ise hareketleri uzun zaman içinde gözlemlenebildiği için yukarıda adları verilen gökcisimleri dışında kalanlara bu ismin verildiğini belirtmişlerdir.¹³⁸ *Seyyâre* kısmından güneş ve ay çıkartıl-

¹³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/307-308.

¹³⁵ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2006), 15/263.

¹³⁶ Carolyn Collins Peterson, *Evren 101*, çev. Özlem Özpazarıcı (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 21.

¹³⁷ Muhammed b. Ahmed b. Yûsuf el-Hârizmî, *Mefâtihü'l-'ulûm*, thk. İbrahim el-Ebrârî (Beyrut: Dârü'l-Kitâb el-'Arabî, 1409), 235.

¹³⁸ Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî İsfahânî, *Kitâbü'l-ezmine ve'l-emkine*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-'İlmîyye, 1417/1996), 151.

dığında bunlara *mütehayyire* denildiği ifade edilmiştir.¹³⁹ Ayrıca eski dönemlerde yeryüzünden başka şu beş gezegen bilinmekteydi: Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn. Uranüs, Neptün ve Plüton adlarındaki üç gezegen ise sonradan keşfedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de sayı belirtilmeden bunlara كَوَكَبْ adı verildiği anlaşılmaktadır. Hz. Yûsuf'un rüyasında bunlardan on bir tanesi zikredilmiştir. Ama adı üstünde bu bir rüya haberidir. Aslında Nûr sûresi 35. âyeti, كَوَكَبْ lafzının Kur'ân'da hangi anlamda kullanıldığını göstermesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Şöyle ki كَوَكَبْ kelimesinin işaret ettiği anlaşılan gezegen için bu âyette bir benzetme yapılmıştır. Benzetmeye göre -tıpkı Güneş tarafından aydınlatılan gezegenler gibi- cisim, üzerine düştüğü bir ışığı yansıttığı için ışık, cisme inci parlaklığı vermektedir.¹⁴⁰ Dolayısıyla ilgili lafzı, *gezegen* şeklinde tercüme etmenin daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

Saffât sûresi 6. âyet şöyledir:

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِرَبِينَةِ الْكَوَاكِبِ

Âyette bizlere en yakın olan birinci göğün كَوَاكِبْ le süslenildiğini veya birer süs olan كَوَاكِبْ lerin birinci göğü süslediğini bildirilmektedir.¹⁴¹ Bu âyet ilgili meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: “Bakınız biz o dünya semâ’ı (o yakın göğü) bir zînetle donattık; *kevakib* [yıldızlarla]!”

Esed: “Biz yeryüzüne en yakın gökleri *yıldızların* güzelliğiyle süsledik.”

Akdemir: “Biz, kuşkusuz, yakın göğü, *yıldızların* süsü ile süsledik.”

Yüksel: “Biz en aşağıdaki göğü *gezegenler* ile süsleyip”

Öztürk: “Biz yakın gökyüzünü *yıldızlarla* bezeyip süsledik.”

¹³⁹ Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Birûnî, *Kitâbü'l-kânûni'l-Mes'ûdî* (Haydarâbâd-Dekken: Matba'atu Dâiretü'l-Me'arif el-Osmaniyye, 1373), 3/987.

¹⁴⁰ Maurice Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevatür İnciller ve Kur'ân*, çev. Mehmet Ali Sönmez (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 251-252.

¹⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/497.

Bayındır: “Biz, en yakınınızda olan göğü bir süsle; yıldızlarla süsledik.”

Görüldüğü üzere Saffât sûresi 6. âyette yer alan الْكَوَاكِبِ lafzı, Elmalılı tarafından Nûr sûresi 35. âyetin aksine yıldız anlamındaki *necm* lafzından farkını ifade etmek için *kevakib* şeklinde tercüme etmiştir. Ancak çalışmayı yayına hazırlayan ve notlandıran Düccane Cündioğlu, eski dönemlerde kullanılan lafızlara hâkim olmayanların anlamalarını sağlamak amacıyla köşeli parantez içinde [yıldızlarla] ilavesiyle bu lafzı açıklamıştır. Diğer meâl çalışmalarında *yıldız* şeklinde çevrilen bu lafız, Edip Yüksel tarafından *gezegenler* olarak tercüme edilmiştir.

İnfitâr sûresi 2. âyet şöyledir:

وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَفَرَّتْ

Kıyamet sahnelerinin anlatıldığı bu âyette, ipi kesilen mücevherlerin dağıldığı gibi الْكَوَاكِبِ lerin dağılacağı ifade edilmiştir.¹⁴² Bu âyet, inceleme konusu yaptığımız meâl çalışmalarında şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: “Yıldızlar döküldüğü vakit.”

Esed: “Ve yıldızlar dağılıp savrulduğunda.”

Akdemir: “Yıldızlar saçıldığı.”

Yüksel: “Gezegenler saçıldığı zaman.”

Öztürk: “Yıldızlar parçalanıp dağıldığı.”

Bayındır: “Yıldızlar dağılmış.”

Dikkat edilirse Edip Yüksel tarafından *gezegenler* şeklinde çevrilen bu lafız, diğer meâllerin tamamında *necm* lafzıyla eş anlamlıymış gibi *yıldızlar* şeklinde tercüme edilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur’ân-ı Kerim, Arap diliyle nazil olmasına rağmen kendine has üslubu ve sözdizimi onu, Arapça olan diğer edebi eserlerden ayırt etmektedir. Bu

¹⁴² Mahmûd b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhü'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 30/63.

nedenle normal bir metinde edatlar veya bazı kelimeler birbirinin yerine kullanılabılırken, böyle bir kullanım Kur'ân için söz konusu değildir. Bununla bağlantılı olarak ilk bakışta aynı anlamda olduğu sanılan birçok kelime Kur'ân-ı Kerim'de yer almaktadır. Fakat derin bir araştırma yapıldığında yakın anlama sahip veya eş anlamlı zannedilen sözcüklerin birbirinin yerine kullanılmayacağı görülecektir. Bu da Kur'ân-ı Kerim'deki i'câzın bir boyutunu teşkil etmektedir.

Ele aldığımız meâl çalışmalarında Saffât 88, Necm 1, Rahmân 6, Vakıâ 75 ve Târik 3. âyetleri hariç *نُجُوم*-*النُّجُوم* lafızları temelde benzer şekilde tercüme edilmiştir. Söz konusu âyetlere dair çevirilerdeki farklılıkları ise şöyle ifade etmek mümkündür: Saffât sûresi 88. âyette yer alan *النُّجُوم* lafzı, Elmalılı Muhammed Yazır tarafından *nücûma* [yıldızlara] şeklinde tercüme edilirken; Mustafa Öztürk hariç diğer meâl çalışmalarında *yıldızlar* şeklinde çevrilmiştir. Öztürk ise ilgili lafzın geçtiği terkinin deyimsel bir ifade olduğu bilgisinden hareketle bunu “*bir plan tasarladı; biraz düşünüp tarttı*” ifadeleriyle karşılamıştır. Bunun gibi Esed tarafından Kur'ân-ı Kerim'in peyderpey indirilmesi anlamına gelecek şekilde tercüme edilen Necm sûresi 1. âyeti, Elmalılı tarafından *necm*; Akdemir ile Öztürk tarafından *yıldız*; Yüksel tarafından çoğul formunda *yıldızlar*; Bayındır tarafından ise *o yıldız* (çoban yıldızı) şeklinde tercüme edilmiştir. Ayrıca Elmalılı'nın *çemen*; Öztürk'ün *bitkiler* sözcükleriyle tercüme ettikleri Rahmân sûresi 6. âyetteki *النُّجُوم* lafzı, diğer meâl çalışmalarında *yıldız* olarak çevrilmiştir. Elmalılı tarafından *o nücûm*; Esed hariç diğerleri tarafından *yıldızlar* şeklinde tercüme edilen Vakıâ sûresi 75. âyetteki *النُّجُوم* lafzı, Esed tarafından Necm sûresi 1. âyet gibi Kur'ân-ı Kerim'in bölümler halinde indirilmesi meâlinde tercüme edilmiştir. Son olarak Târik sûresi 3. âyette geçen *النُّجُوم* lafzı, *necm*; *seher yıldızı* ve *yıldız* şekillerinde tercüme edilirken, Esed tarafından “İlahî vahyi ifade eden bir mecaz” şeklinde anlamlandırılmıştır.

كُوَكَبَاتٍ ve bunun çoğul formu olan *كُوَكَبَاتٍ* lafızlarının nasıl tercüme edildiklerine gelecek olursak; En'âm sûresi 76. âyette geçen *كُوَكَبَاتٍ* lafzı, Edip Yüksel hariç diğer çalışmalarda *bir yıldız* şeklinde tercüme edilmiştir. Yüksel ise bunun yıldız anlamındaki *نُجُوم* den farklı olduğunu ifade etmek için *bir gezegen* olarak çevirmiştir. Aynı mantıkla Yûsuf sûresi 4. âyette yer alan *كُوَكَبَاتٍ* lafzı, Yüksel ile

Abdulaziz Bayındır tarafından *gezegen* şeklinde tercüme edilirken; geriye kalan meâl çalışmalarında *yıldız* olarak karşılanmıştır. Elmalılı tarafından *kevkeb*; Yüksel tarafından *gezegen* sözcüğüyle karşılanan Nûr sûresi 35. âyette zikredilen كَوْكَبٌ lafzı, diğer meâllerde *yıldız* olarak tercüme edilmiştir. Yüksel tarafından *gezegenler* şeklinde karşılanan Saffât sûresi 6. âyette zikredilen الْكَوَاكِبِ lafzı, söz konusu diğer çalışmalarda *yıldızlar* şeklinde tercüme edilmiştir. Benzer çeviri, İnfitâr sûresi 2. âyette geçen الْكَوَاكِبِ lafzı için de söz konusudur.

Kur'ân-ı Kerim bir metindir. Metinde geçen sözcüklere anlam vermede asıl olan, yine o metin olmalıdır. Kur'ân'daki anlatımlardan hareketle yıldız anlamındaki كَوْكَبٌ ile كَوْكَبٌ lafızları arasındaki farkı şöyle ifade etmek mümkündür: Kıyamet sahnesinin anlatıldığı Mürselât sûresi 8. âyette, طَمَسَ un yani yıldızların söndürülmesi, bir şeyin etkisinin ortadan kaldırılması anlamındaki طَمَسَ fiili ile ifade edilmiştir.¹⁴³ Tekvîr sûresi 1. âyette, güneşin, sarığın sarılması gibi dürülüp toplanacağı beyan edildikten sonra bir şeyin dağılması sonucunda değişmesi anlamındaki ذَكَرَ fiili ile yıldızların kararmasından söz edilmiştir.¹⁴⁴ Bu da كَوْكَبٌ yani yıldız ve yine bir yıldız olan Güneş ışığının kendilerinden kaynaklandığını göstermektedir. Târik sûresi 3. âyette yer alan ve özel bir yıldız olduğu anlaşılan yıldız, الْكَوَاكِبِ lafzıyla nitelenmiştir. Delmek ve açmak anlamındaki كَفَبَ kelimesi gerek bu gerekse Saffât sûresi 10. âyette, ışığı ve aydınlığı ile çevresini aydınlatan anlamındadır.¹⁴⁵ Buna mukabil كَوْكَبٌ ve çoğulu كَوَاكِبٌ lafızlarının zikredildiği âyetlerde herhangi bir ışığa veya söndürülme olayına değinilmemiş; aksine yine kıyamet sahnesinin anlatıldığı İnfitâr sûresi 2. âyette, انْفَجَرَتْ fiili ile كَوْكَبٌ lerin dağılıp saçılacakları ifade edilmiştir.¹⁴⁶ Diğer bir ifadeyle Kur'ân-ı Kerim'de yıldız anlamındaki كَوْكَبٌ un hem söndürülmelerinden hem de dağılmalarından; كَوْكَبٌ lerin ise sadece parçalanıp dağılmalarından söz edilmiştir. Bu nedenle كَوْكَبٌ -كَوَاكِبٌ lafızlarına karşılık *gezegen* kelimesini kullanmanın daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

¹⁴³ bk. Râgıb el-İsfahâni, "tms", 524.

¹⁴⁴ bk. Râgıb el-İsfahâni, "kdr", 704.

¹⁴⁵ bk. Râgıb el-İsfahâni, "skb", 173.

¹⁴⁶ bk. Râgıb el-İsfahâni, "nsr", 790.

Kaynakça

- Ahmed Muhtar, Ömer. *‘İlmü’l-d-delâle*. Kahire: ‘Alemü’l-Kütüb, 5. Basım, 1998.
- ‘Ak, Halid Abdurrahman. *Üşûlü’t-tefsîr ve kavâ'iduh*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1406/1986.
- Âlûsî, Mahmûd b. Abdullah. *Rûhü'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Asma'î, Abdülmelik b. Kürayb. *Ma ihtelefet elfâzuhu ve't-tefekât me'ânîh*. thk. Mâcid Hasan ez-Zehebî. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Aydın, Şükrü. "Kur'an'daki Yeminlerde (Aksamu'l-Kur'an) Çeviri/Anlama Problemi ve Alternatif Muhammed Esed Çevirisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/46 (2016), 914-924.
- Bintü's-Şâtî', 'Aîşe Abdurrahman. *el-İ'câzü'l-beyânî li'l-Kur'an ve mesâilu İbnü'l-Ezrak dirâse Kur'âniyye lügaviyye beyâniyye*. Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 2004.
- Birûnî, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *Kitâbü'l-kânûni'l-Mes'ûdî*. 3 Cilt. Haydarâbâd-Dekken: Matba'atu Dâiretü'l-Me'arif el-Osmaniyye, 1373.
- Bucaille, Maurice. *Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an*. çev. Mehmet Ali Sönmez. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Câhiz, Ebü Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 7. Basım, 1998.
- Cârim, Ali. "et-Terâdüf". *Mecelletu Mecma'ü'l-lügati'l-'Arabiyye el-Melekî* 1/ (1935), 303-331.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *eş-Şihâh Tâcü'l-lüğa ve Şihâhü'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdügafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2. Basım, 1399.
- Demir, Mehmet Kadri. "Kur'an'da İsyân Yakınanlamlıları ve Nüansları". Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2013.
- Ebû Ali el-Fârisî, Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr. *el-Mesâilü'l-müşkile*. thk. Yahyâ Murad. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1424.

- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Baħrû'l-mühît*. thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Hasan b. Abdullah b. Sehl. *el-Fürûkû'l-lügaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dârü'l-İlm ve's-Sekâfe, 1997.
- Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. Müsenna. *Mecâzû'l-Ķur'ân*. thk. Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli*. çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993.
- Emin, Ahmed. "Cem'ü'l-lügati'l-'Arabîyye". *Mecelletu Mecma'ü'l-lügati'l-'Arabîyye* 8/ (1955), 209-213.
- Enîs, İbrahim. *Delâletü'l-elfâz*. Kahire: Mektebetü'l-Ancilo el-Mısriyye, 3. Basım, 1976.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 9. Basım, 2015.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrahim es-Samarraî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Ķur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1403/1983.
- Halidî, Salah Abdülfettâh. *İ'câzû'l-Ķur'âni'l-beyânî ve delâilu maşdarıhi'r-Rabbânî*. Amman: Dâru 'Ammâr, 2000.
- Hârizmî, Muhammed b. Ahmed b. Yûsuf. *Mefâtihü'l-'ulûm*. thk. İbrahim el-Ebrârî. Beyrut: Dârü'l-Kitâb el-'Arabî, 2. Basım, 1409.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Selâsu resâil fi i'câzi'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Halefüllah Ahmed - Muhammed Zeğlûl Selâm. Mısır: Dârü'l-Maârif, 3. Basım, 1976.
- İbn 'Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *Aħkâmü'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.

- İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Darü't-Tunusiyye, 1984.
- İbn 'Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Müharrarü'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2001.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Haşâiş*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, ts.
- İbn Dürüsteveyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer. *Taşhîhü'l-Faşîh ve şerhihi*. thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şüûnî'l-İslâmiyye, 2004.
- İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm müsneden 'an Rasûli'l-Allah ve's-şahâbeti ve't-tâbi'in*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke: Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, 1417/1997.
- İbn Fâris, Ebû Hasan Ahmed. *es-Sâhibî fî fıkhi'l-lügati'l-'Arabiyye ve mesâlihâ ve süneni'l-'Arabi fî kelâmihâ*. thk. Ahmed Hasan Besc. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1418.
- İbn Fâris, Ebû Hasan Ahmed. *Mü'cemu mekâyisi'l-lüğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn. 6 Cilt. Dârü'l-Fikr, 1979.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Edebü'l-kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâlî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 55 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir Muhammed b. Kasım. *Kitâbü'l-ezdâd*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Sayda - Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1987.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed. *el-Meseli's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Havfî - Bedevî Tababe. 4 Cilt. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, 2. Basım, ts.
- Kara, Ömer. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yakınanlamlılık ve Nüans -Râğib el-İsfahânî Örneği-*. Van: Bilge Adamlar, 2009.

- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kutrub, Ebû Ali Muhammed b. el-Müstenîr. *Kitâbü'l-ezdâd*. thk. Hanna Haddâd. Riyad: Dârü'l-'Ulûm, 1984.
- Moore, Patrick. *Gezenler Kılavuzu*. çev. Özlem Özbal. Ankara: Tübitak, 1996.
- Müberred, Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezîd. *Mâ ittefeḳa lafzuhu veḥtelefe ma'nâhu mine'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*. thk. Ahmed Muhammed Süleyman. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, 1989.
- Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Peterson, Carolyn Collins. *Evren 101*. çev. Özlem Özpazarcı. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *Müfredâtü elfâzi'l-Ḳur'ân*. thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 3. Basım, 1423/2002.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *el-Maḥşûl fî üsûli'l-fıkh*. thk. Taha Cabir Feyyâd el-Ulvânî. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Tefsîrü'l-kebîr*. 32 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1401/1981.
- Rümmâmî, Ebû Hasan Ali b. İsa. *el-Elfâzû'l-müterâdife el-müteḳâribetü'l-ma'na*. thk. Fethüllah Sâlih Ali el-Misrî. Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1. Basım, 1407.
- Sâlih, Subhî. *Dirasât fî fıkhî'l-lüḡa*. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2009.
- Sezgin, Muhammed Fuat. "Ḥavle ṭâbi' el-kelimât el-müterâdife fi'l-lüḡati'l-'Arabiyye el-füşḥâ". çev. Celil Kemâlüddîn. *el-Mevrid* 3/1 (1974), 59-64.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. Osman. *el-Kitâb kitâbu Sîbeveyhi*. thk. Abüsselâm Muhammed Harûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 3. Basım, 1988.
- Son Çağrı Kur'an*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2009.

- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir. *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezu Hicr li'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir. *el-Müzhir fi 'ulûmi'l-lügati ve enva'ihâ*. thk. Muhammed Ahmed Câd el-Mevlâ Beg vd. 2 Cilt. Sayda - Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1986.
- Şâyi', Muhammed b. Abdurrahman b. Sâlih. *el-Fürûkû'l-lügaviyye ve eseruha fi tefsîri'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye Dâru Hicr, 2001.
- Mesaj Kuran Çevirisi*. çev. Edip Yüksel. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013.
- Zemaşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haḳâiki gawâmiḍi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418/1998.